

KOOLNUD KÕNELEVAD JA KÕNETAVAD KOLMANDAT KORDA

**Mats Traat. Vastsed Harala elulood.
Tallinn: Ilmamaa, 2011. 187 lk.**

Mats Traat ja kirjastus Ilmamaa on ilmutanud kolmanda Harala-raamatu „Vastsed Harala elulood”. Elulugude kirjapanemist alustas Traat teatavasti millalgi 1960. aastail, seega on Harala küla me kirjandusloolisel maakaardil olnud umbes pool sajandit. Esimesed Harala elanike epitaafid kirjutas Traat enne kolmekümnendat eluaastat, vanuses, mil tavaliselt tegeldakse eelkõige iseendaga, oma olemise ja olemuse mõtestamisega. On üsna ebaharilik, et nii noor mees kirjutab tervele külatäiele koolnutele epitaafe. Tähendab see ju harukordset süvenemist, teise inimese hingeellu sisseelamist, ajaloos kodus olemist. See kõik peab Mats Traadi toonase ja ka hilisema loomingu puhul sajabrotsendiliselt paika.

Mõni aeg tagasi algas eesti kirjandusmaastikul elulugudebuum, mis ei näi vaibuvat. Kui esimesed, kes oma elu avalikkuse ette tõid, olid enamasti ületanud vähemalt 50. eluaasta künnise, seega ehk üht-teist elus korda saanud, siis nüüd ilmuvad elulooraamatud üha nooremal, ka neil, kes pole ise suutelised seda kirja panema, see töö tehakse nende eest ära. Kahekümnesed ja kolmekümnesed, alles iseseisva elu lävel, kel märkimisväärseid saavutusi veel pole, avaldavad elulooraamatu, justkui oleks nende elutöö juba tehtud! Ja biograafiad võtavad poes enda alla üha rohkem ruutmeetreid.

Selle aasta hilissügisel, hingedeajal, tähistas vanameister Mats Traat oma 75. sünnipäeva. Traat on mees, kelle eraelust me suurt ei tea. Ta pole avaldanud elulooraamatut, kus loetleda oma saavutusi. Ta pole teinud endast sel moel sangarit. *Exegi monumentum aere perennius* – Mats Traadi looming on tema eluajal püstitatud monument, mis on vasest vastupidavam. Ei pea Traadi teosed kartma aja roostet, tahaks loota. Siinjuures jääb vaid soovida, et maakeskkond ei muutuks eestlase jaoks tundmatuks planeediks ega maakeel loetamatuks võõrkeeleks.

Mats Traat tuli oma juubeliaastal välja 182 uue, vabandust, vastse Harala elaniku looga. Elulugudebuumi ajal on see Traadilt paras trikk ja ninanips. „Vastseid Harala elulugusid” lugedes oli tunne, kuivõrd päris on tolle väljamõeldud küla elanike lood, nende elud ja saatused, samal ajal kui kõik need pikad riulitäied elusid raamatupoes muutuvad just nagu fiktiivseiks, hajuvad näilisteks. Sel sügisel saavad mitmed kõnekad seosed kokku: 50 aastat Haralat, 75 aastat elavat kirjandusklassikut, hingedeage ja uue teose pooleldi lõunaeestikeelne pealkiri, keeles, mis on Mats Traadi jaoks kõige kodussem ning omasem. Kolm on kohtuseadus ja kolmandal korral kõnelevad ja kõnetavad Harala koolnud eriti mõjusalt, sest Mats Traadi epitaafide kirjutamise kunst on ajas vaid küpsenud. Elulood on tuumakamad, puändikamad, üha enam tabasin end lugedes

muhelemast, pead vangutamast, ohkamast. Traadile omase virtuoossusega on epitaafid läbi põimunud kõikvõimalikest kultuuri- ja keeleseostest. Ja ehkki epitaafidesse on sujuvalt sulandatud saksa- ja ingliskeelseid katkeid, prantsuse ja vadja keeltki, on kõige mõjuvamad ja orgaanilisemad just lõunaestikeelsed mõtteavaldused, need on lihtsad ja tabavad:

„PEETER PEDAK / 1897–1953 / Mina olin *Kindla Tahte* / esimene esimees / Siis valiti Joann Kirp / Tema pidas mulle matusekõne / *Tüüd olet sa tennü / vaiva olet sa nännü... / (Paus, kõhatus) / Aina olet sa kah tennü / Ja nüüd olet sa lännü*” (lk 59). Või Inge Kiivit-Rebase loos „Kõik kana ei saa üteliste orsile”, kui Inge ei saanud meest, kelle järele õhkas.

Mida veel need 182 Harala koolnut meile, elusaile, kõnelevad? Mida nende kolmas kõnelemine meile tähendada võiks? Kõige esimese asjana kõneleb meiega inimese nimi ja nimede panemises on Mats Traat taas ületamatu. Parimal juhul haakub nimi epitaafi sisuga nii hästi, et ei kujutaks ettegi säärase nimega külaelanikule teistsugust eluteed. Saab lugeda, kuidas elasid ja mida mõtlesid teiste seas Kulla Sõstar, Mahta Vaablane, Kalvi Päss, Amllet Mägerus, Iti Pökk, Rahuleid Sikamägi, Vilibald Onn, Leigar Marudenko ja Adalbert Kriips. Aga elu ise, inimese tee ja saatuse? Kas sellega ongi siis nii, et on kannatused, petmised, reetmised, haigused... ja surm, mis tihipeale veel enneaegne? Et armastust kas pole, või kui ongi, siis saab otsa? Et on pigem reegel, et inimene mängib teisele mäkra, ründab selja tagant, lööb noa selga? Et aeg, olgu tegu mis tahes kümnendiga, on ikka keeruline? Või polekski olemas õnne, õnne mõistet, kui ei oleks kõiki eelnevalt loetletud kannatusi? Kas saab õnn oma tõelise tähenduse alles siis, kui arvukad kannatused viimaks toovad kaasa lunastuse ja kir-

gastuse? Ja miks kõigi jaoks ei toogi?

Mats Traadi ja Harala rahva sõnum näikse olevat, et eluõnn peitub piasiasjades, nagu ütleb Julius Piht, kes tajub elu nii elamisväärsena: „Pensionäripõlves tundsin rõõmu märtsipäikesest” (lk 168). Viido Kreose suu läbi meenutab Traat meile oma usku töösse, oma põhisõnumit ja -kreedot: „Ajaleht kasvatas mullegi pähe meediamõistuse / tõsise töö asemel idiootsuseni lahutada meelt” (lk 130). Või siis Adolf-Karl Nõgisoo sõnadega: „Töö lõi ükskord inimese / kahtlane, kas uut eestlast loob / meie rahval on põhi alt ära / nagu roostetanud plekkpangel” (lk 149).

Kõigel on mõte, kui on armastus – Loore Tulbi epitaafil seisab: „Kartsin olevikutühjust rohkem kui rästikut / elasin meeldivates mälestustes, mida oli hirmvähe”, ning ta küsib lõpuks: „Mis mõtet oli elul, kui puudus armastus?” (lk 150).

15. oktoobril 2011 kirjutas Tuuli Jõe-saar Eesti Päevalehes Mats Traadi „Vastsetest Harala elulugudest” ja kutsus üles kujutlema end korraks surnuks, mõtlema tagasi oma elule ning kirjutama endale epitaafi. Kas see kannaks õnnetut või õnnelikku meeleolu? Kui õnnetut, siis mida oleks võimalik teha praegu, kui oleme tegelikult ju elus, et mitte olla nii õnnetu? Ettepanek on proovimist väärt...

„Vastsetest Harala elulugudest” läbi ja lõhki õnnelikke elusid ei leia. Ka on lugude lõpp valdavalt lakooniline ja isegi kiretu kirjeldus sellest, kuidas üks või teine suri. On üksikuid erandeid, näiteks hullukese Arvi Sälgu lugu, mis on suisa klassikalise anekdoodi lõpuga: arst on suutnud mehele enam-vähem selgeks teha, et ta pole siiski rukkitera, aga kuidas Arvi seda kukele selgitama peaks? Lõpuridadena on kogus ka inimese viimaseid soove: saja-aastaseks elanud mehe palve, et ta peied peetaks gaasilambi valgel, nii nagu pulmadki kunagi peetud said, või ühe mehe loo-

tus, et vahest mängitaks edaspidi ta sünniaastapäeval lemmikpala, Chopini „Tristesse” – „Kurbus”. Ja põhjust nukruseks on, sest elu hinnaks oli üksainus mõtlematu sööm kahtlast, kõrvetavat vedelikku.

Palju on räägitud Mats Traadi Harala-lugude ja Edgar Lee Mastersi „Spoon River Anthology” (eesti keeles „Spoon Riveri koolnud”, 1976, Boris Kaburi tõlkes) seostest ja sarnasustest, sellestki, et kõnelevate surnute idee on Traadil Spoon Riveri pealt võetud ja hulk maad lahjemana eesti keeles Harala epitaafidena kirja pandud. Sellega ei saa mitte mingil juhul nõustuda, sest kõnelevaid koolnuid on kultuuriloos olnud alati ja igal ajal. On inimomane tunda huvi erinevate ilmade ja sfääride vastu. Teispoolduse mõtestamine on teinud ju maisse elu lihtsamaks või õigemini leppimise teadmise, et see on lõplik. Me oma rahvapärismuski tunneb kalmulisi. On laule, kus surnu kalmukünka alt kõnelema hakkab, et midagi teada anda, on muinasjutte, kus tapetud tüdruk saab kaseks ja hiljem kandleks, mis muusika asemel „mängib ette” oma elu ja ebaõiglase lõpu loo. Veelgi enam – Mats Traat on Harala elulugudesse sisse kirjutanud niivõrd palju Eestit, kultuuri, ajalugu, üldist olemust, et võrdlus Spoon Riveriga pole kohane. Kattuvusi on vaid kultuuriruumist sõltumatutes, universaalsetes teemades, üldinimlikus, ja sel juhul võib tegu olla Harala, Spoon Riveri või mõne kolmanda paigaga: armastus, armukadedus, alkohol, haigused, hulluks minemise reaalne oht jms. Hulluks minemises aga, muide, võib peituda ka pääsemine ja lunastus, nagu saab lugeda Lavinia Laidami loost: „Ei saanud millelegi pihta enne / kui hulluks läksin / siis sain äkki kõigest aru” (lk 146).

„Vastsed Harala elulood” on kaunis teos, mille tervikule annab oma osa kujundus, kus on kasutatud fragmente

Enno Ootsingu puugravüüridest. Minu lugemisnauding muutis aga veelgi terviklikumaks üks Vikerraadio 2008. aasta „Luuleroumi” saade, mida arhiivist kuulata saab. Seal loeb Ain Lutsepp küll Harala teise kogu, „Uute Harala elulugude” epitaafe, kuid judinaid tekitavalt hästi. Ühes suurepärase muusikalise kujundusega, mille on kokku otsinud ja valinud Virve Pulver, on see tõeliselt kvaliteetne luulesaade, kus sõna ja sellega ühes inimese elutee kulgeb helgete helinate ja õõvastavate kriginate, sulniste vidistamiste ja võigaste kraaksatuste saatel, nii nagu see päriselt elus ju ongi. On elud ja neis on palju traagikat, mis võib omakorda ootamatult aga muuta olemise hoopis kergeks, kirkaks ja puhtaks.

Käesolev aeg soosib enesekesksust. Tänapäevakirjandus üldiselt, eriti aga luule, kipub olema üks paras egotriip. On küll elus inimeste elulugude aeg, aga Mats Traat „Vastsetes Harala elulugudes” näitab, et hea on vahepeal lugeda, kuidas elas TEMA või mida mõtlesid NEMAD, kes kord Haralas elasid, sest nende eludest on saanud üks Suur Lugu, mis võib aidata meil, praegu elavatel eestlastel, kujundada oma teed ja saatust.

Lõpetuseks aga neandertallase (!), sünd. 40060 e. Kr – Surn. 39991 e. Kr, sõnad Traadi teose lõpuleheküljelt: „Terve parv tõmbi ninaga inimesi / ajas mind taga mammutimetsas / Mul oli luutsaga oda / nemad ei halastanud / Verine kõuejumal vaikis / Nende sõjakad järeltulijad arvavad / et ma ei tundnud valu / ega osanud rääkida / Vale puha! / Mida nõbininalistelt oodagi!” (lk 187).

Milliseks kujuneb meie, nõbininaliste elutee? Ei tea, sest kindel on vaid see, mis seisab Targo Toomela epitaafis: „Varsti on kõik ammu.”

VERONIKA KIVISILLA

BIBLIOGRAAFIA TEEL BIOGRAAFIAKS

Uku Masing 100. Bibliograafia 1923–2009. Koostanud Anneli Sepp. Tartu: Ilmamaa, 2010. 380 lk.

Anneli Sepa koostatud Uku Masingu personaalbibliograafia on üks mitmetest olulistest väljaannetest, mis ilmus Masingu 100. sünniaastapäeva tähistamiseks. Saatesõnast võib välja lugeda, et ülikooliõpingute ajal seminaritööna alustatud Masingu bibliograafia koostamisega on Anneli Sepp tegelnud kokku 15 aastat, kuni see 2009. aastaks trükivalmis sai. Tema puhul on õnnelikult kokku saanud bibliograafi süstematiseerimisvaim ning sisuline huvi ja uurimismaterjalile vaimne kaasaelamine, mis on innustanud teemaga jätkuvalt tegelema. Kas saaksime muidu seda trükist praegu käes hoida? Anneli Sepa tööd võib lugeda otseseks jätkuks Maris Sarve 1984. aastal Masingu 75. juubeliks koostatud bibliograafia. Masingu bibliograafia kokkupanemiseks on tehtud mitmeid katseid – 1970. aastatel alustas paguluses selle tööga ka Vello Salo –, kuid need kõik on jäänud lõpule viimata. Käesolev bibliograafia sisaldab 1646 kirjet, sealhulgas 628 Masingu enda tööd. Maris Sarve koostatud andmekogu sisaldas kokku 350 kirjet. See ei ole esitatud kahe bibliograafia võrdlemiseks, need on kokku pandud eri aegadel ja väga erinevate võimalustega. Need tööd koos aga kinnitavad, kui võrd suur vajadus on eri aegadel olnud saada ülevaadet Masingu vaimsest pärandist. Seejuures on ka mõlemad bibliograafiad uurijate ja asjahuviliste kitsas ringis liikunud aastaid käsikirjaliselt käest kätte. Peamine põhjus Masingu eluajal oli tema tööde mitteavaldamine ja mahavaikimine. Vaimulooline järjepidevus ja avaldamisvõimalused on Masingu tööde puhul käinud vägagi erinevaid radu: nii lahutab mõnda tema töö kirjutamise aega selle aval-

damisajast veerandsada ja rohkemgi aastat. Bibliograafiastki on võimalik jälgida, kuidas aastail 1945–1950 Masingu nime trükisõnas ei esine, arvustuslik paus kestis veelgi kauem, 14 aastat (1941–1954).

Bibliograafia kirjed hõlmavad ajavahemikku 1923–2009, ajaliseks piiritlejaks Masingu esimene trükis avaldatud luuletus „Notturmo” (1923) ja 100. sünniaastapäevani ilmunud materjalid. Masingu bibliograafia tuuma moodustavad tema enda trükis avaldatud ja käsikirjalised tööd (628 kirjet), pisut suurema osa (kirjed 629–1495) hõlmab tema retseptisioon trükisõnas. Trükimaterjale täiendavad avalikes arhiivides ja raamatukogudes kättesaadavate käsikirjade, kirjavahetuste, fotode, heli- ja audiovisuaalsete salvestiste kirjed. Trükiallikate mahukuse kõrval paistab Masingu kohta avalikult kättesaadava fotomaterjali hulk vähene. Tema salvestatud häält märgib bibliograafia vaid kahe kirjega: Masingu loengu salvestis 1972. aastast Eesti Kultuuriloolises arhiivis (EKLA) ja tema osalemine raadio vestlusringis 1980. aastal Eesti Raadio heliarhiivis. EKLA-s leidub ka üks Masingu lese Eha Masingu salvestatud intervjuu. Võimalik, et tulevik pakub uusi avastusi mõne helisalvestise (või ka videosalvestise?) näol eraarhiividest. Seni on avalikkuse ette jõudnud Toomas Pauli salvestusi, kus võime kuulda Uku Masingu häält. Neid on kasutatud Vallo Kepi dokumentaalfilmis „Masingu maastikud” (vt Kogumik-DVD. Tallinn: Estinilm, 2009) ja Lauri Sommeri koostatud raadiosaates „Hinge öine tiivalöök” (Eesti Raadio: Klassikaraadio, 2007). Praeguseks hetkeks on olemas juba tähelepanuväärne hulk Masingut tutvustavat audiovisuaalset materjali ja tema loomingut helisalvestisi. Tõsi küll, Masingut ennast me filmilintidelt

ei leia. Audiovisuaalsalvestisi on Masingu kohta oluliselt lisandunud XXI sajandi esimesel kümnendil, mil valmisid juba mainitud dokumentaalfilmi „Masingu maastikud” kolm osa (2000; 2004; 2007) ja selle filmi arhiivimaterjalid lisa-DVD-l (2008).

Masingu tuttavad ja õpilased olid teadlikud tema kunstiharrastusest, oma töid on Masing ka oma sõpradele kinkinud. Teadaolevalt on ka Tartu Kunstimuuseumi kogudes Uku Masingu akvarelle, kuid selle kohta bibliograafias kirjed puuduvad. Masingu kunstilooming on jäänud paljuski erakogudesse, kuid mõned viited on avalikkuse ette jõudnud ka vahendatult, nt Masingu luuleplaadi „Ja tuulelaeval valgusest on aerud” ümbrisel, romaani „Rapanui” kaaneillustratsioonil 1989. aastal või tema illustratsioonide kasutamise „Luule” köidetes. Need väärinuksid bibliograafias vähemasti kaudviidetena eraldi kunstipeatükis välja toomist. Samuti Richard Sepa sõe-joonistus Masingust (kirje nr 853) võinuks olla eraldi jaotises (nt „Jäädvustused Masingust kujutavas kunstis” vms). Erakogudes talletatud Masingu looming pole ainus põhjus, miks tulevikul võib olla varuks veel bibliograafilisi üllatusi. Ilmekas näide, kuidas allikas võib bibliograafiast välja jääda, on nt ka Jaak Johanson plaad „Globus Dei” (Tallinn: Johanson ja Vennad, 2000). See sisaldab muuhulgas Masingu sõnadele loodud laulu „Pudenev lumi”, kuid plaadi koostajad on unustanud märkida laulu sõnade autori nime. Nõukogude aeg on Masingust samuti paljugi varju jätnud. Bibliograafia pakub ka mõningaid näiteid, kuidas Masing ei saanud artikleid avaldada oma nime all või tuli esineda varjunimega. Võimalik, et töö ilmus teise autori nime all või üldse nimeta. Näiteks avaldati Masingu „Ülemlaulu” tõlge 1969. aastal ajakirjas Noorus nii, et sisukorras (ja sellest sõltuvalt ka ajakir-

ja aastaülevaates) tõlkija nime ei nime-
tatud. On kahju, et bibliograafias ei leidu selle kohta märget. Teise poliitiliselt ereda näitena võiks nimetada nõukogude kultuuriajakirjas Viisnurk ilmunud luuletõlgete lugu. Anneli Sepp avaldas mulle, et kontrollides Masingu omakäelises lühieluloos esitatud väidet pseudonüümi all Meeme Murang Viisnurgas ilmunud tõlgete kohta, leidis ta eest propagandistliku sisuga nõukogude autorite loomingu (vt 1941. aasta bibliograafiat). Selliseid fakte meeles pidada on oluline ainuüksi seepärast, et tulevikuski säilitada terav pilk võimaliku uue faktoloogia osas.

Masingu tööde avaldamatuse/avaldamise osas kodumaal ja välismaal saab bibliograafia põhjal teha veel mõne olulise tähelepaneku. Võib öelda, et pärast Teist maailmasõda tunti Masingut raudse eesriide taga eesti pagulaskonna hulgas eelkõige luuletaja ja tõlkijana, võõrkeelne auditoorium tundis Masingut esmalt teoloogi ja folkloristina. Umbes 1960. aastate algusest sai Masing avaldamisvõimaluse Praha Ülikooli usuteaduskonna ajakirjas *Communio Viatorum*, 1970. aastate teisest poolest oli ta väljaande „Enzyklopädie des Märchens” kaastööline. Ka Eestis said neil aastatel ilmuda ainult Masingu teaduslikud tööd väikese leviga teadusväljaannetes: Emakeele Seltsi aastaraamatud, ajakiri Keel ja Kirjandus, Tartu Riikliku Ülikooli ja EELK väljaanded.¹

Eesti pagulaskirjastustes avaldati 1950. aastatel Masingu Tagore-tõlgete ja luulekogu „Neemed Vihmade lahte” taastrükid ning 1960. aastate keskpai-

¹ Uku Masingu retseptsiiooniloost olen kirjutanud pikemalt mõni aasta tagasi. Vt ka: K. V u l f, Eesti kirjanduskriitika kõnelused Uku Masinguga. Monoloog või dialoog? – Keel ja Kirjandus 2002, nr 6, lk 385–400. Vastukaja sellele artiklile: K. M u r u, Lisandusi Uku Masingu retseptsiiooniloole (Külliki Vulfi ärgitusel). – Keel ja Kirjandus 2002, nr 11, lk 809–814.

gas avaldas Maarjamaa kirjastus ka mitme tema luulekogu esmatrüki: „Džunglilaulud” (pro „Džunglilinnud”), „Udu Toonela jõelt”, „Piiridele pyydes”, „Aerutades hurtsikumeistriga”, „Kirsipuu varjus”. Pärast pikki mahavaikimisaastaid oli 1988. aastal Loomingu Raamatukogus avaldatud Masingu luulekogu „Ehatuule maa” esmatrükk oluliseks teetähiseks, millest alates võib hakata lugema nii Masingu tööde järjepideva avaldamise algust kui ka tõlgenusloo elavnemist kodumaal.

Nimetasin need luulekogud seejärel, et juhtida tähelepanu asjaolule, kuidas just need raamatud püsivad meie rahva kultuurimälus väga konstantse märgina, sümboliseerides Masingu luulet. Tundub, et just see võib olla põhjuseks, miks on bibliograafia tänuväärset avaralt esitatud registris tekkinud segadus Masingu luulekogude loeteluga (lk 283). Nimetatud on vaid 12 luulekogu pealkirja, kuid Masingul on neid kokku 25! Nimetamata on jäänud need luuleraamatud, mis on avaldatud Masingu käsikirjade ja märkmete põhjal „Luule” kuues köites: lõpetamata poem „1343”, tsükliid „Miikaeli liturgiad”, „Roosikrantsi palved”, eepiline poem „Hannolaul”, „Rubaiid”, luulekogud „Hurtsik lammutaks enda”, „Tarbetud õpetussalmid”, „Unenägija tessaraktis”, lüüriline poem „Georg Müller”, tsükliid „Itkud isale”, „Rahast ja võimust”, „Gudea ja Hoosea”, „Itkud õele”.

Luulekogude loetelu puudulikkuse taustal kumab aga ka Masingu luule kanoniseerimise küsimus. Selle võiks lühidalt kokku võtta nõnda, et Masingu luuleloomingu trükis ilmumiseks nn kogutud teoste ehk siis „Luule” köidetena ei olnud kõik lugejad ja kriitika valmis seda sellises mahus vastu võtma. Kuue luuleköite lõikes jaotub tema tekstide hulk ligi 2000 raamatuleheküljele, mis anti välja kuue aasta jooksul (2000–2005). Nende hulgas on aval-

datud nii Masingu enda komponeeritud ja trükis ilmunud kui ka käsikirja jäänud luulekogud, köidetes koguti kokku ka lõpuni viimistlemata jäänud luulekogude ja -tsükliite käsikirju. Masingu loomingu tavapärasest erinev tee avalikkuse ette asetab kriitika ja kriitikud – ja bibliograafidki – sel moel tava- või harjumuspärasest erinevasse situatsiooni. Seejuures tuleb arvestada, et Masing kirjutaski luulet valdava osa eluajast teadmise, et see ei ilmu (on kirjutatud päevikuvormis) või et seda pole võimalik trükis avaldada. Küll on registris esitatud luuletuste pealkirjade alfabeetilises järjestuses koondtabelil (lk 283–342) selliselt iseseisev retseptioonilooline väärtus, sest igatüüpi saab sealt ammutada vajalikku infot näiteks Masingu tekstide kohta, mida on enim avaldatud või viisistatud, või hoopis tema luule tõlkeloo kohta.

Nii suure töömahuga ettevõtmise juures nagu bibliograafia koostamine on vigade tekkimine küllap paratamatu. Tunnustades igati bibliograafia koostamisel abiks olnud toimkonna panust eesti kultuurilukku, märgin lõpetuseks paari faktiviga eelkõige hilisemate segaduste vältimiseks. Bibliograafias esineb kahekordne viide (vt kirjed 954 ja 1032) Masingu-artiklile „Eesti Entsüklopeedia” 6. köites, eksitavad on need kirjed aga erinevuste pärast kirjastaja nime, ilmumisaastate ja leheküljenumbrite osas. Õigeks tuleks siinkohal lugeda kirje nr 954. Masingu 80. sünniaastapäeva ürituste kajastustes on üks neist sattunud ajas aasta võrra ettepoole (kirje nr 937).

Masingu bibliograafia ilmumine ei ole oluline mitte ainult kultuurisündmusena, vaid kahtlemata ka praktilise töövahendina tema tööde lugejatele, uurijatele, kriitikutele jne. Kui jälgida viimase kümnendi Masingu arvustuslikku ajalugu, siis on see käinud enamasti ainespetsiifilises erialases kontekstis, andes ühekaupa hea histo-

riograafilise pildi Masingust teoloogina, luuletajana, tõlkijana või ka folkloristina. Bibliograafia trükisena ilmumine avab esmakordselt võimaluse luua Masingust kui mõtlejast kontekstuaalne tervikpilt, määratleda Masingu vaimset pärandit kultuuriprotsessis ja -dialogis laiemalt. Selle olemasolu isenesest loob edaspidiseks head eeldused distsipliinide üksteisele lähenemiseks,

valdkondadevaheliseks või, miks mitte, ka interkultuuriliseks diskussiooniks Masingu üle. Ja seni, kuni pole kirjutatud monograafilist käsitlust Masingu elutööst, annab tema tööde bibliograafia vähemalt sellest ülevaate.

KÜLLIKI KUUSK

INGRID RÜÜTEL HOOLDAMAS REGIVIISIDE TIHNIKUT: EMANTSIPATSIOON EESTIPÄRASELT

Ingrid Rüütel. Muutudes endaks jääda. Valik meenutusi, artikleid, uurimusi. Tallinn: TEA kirjastus, 2010. 672 lk.

Ingrid Rüütli mahukas raamat on eelkõige valik Eesti Vabariigi ühe silmapaistvama naise kultuurialastest artiklitest. Pealkiri „Muutudes endaks jääda” kehtib raamatu subjekti Ingrid Rüütli ja tema kirjutiste põhiobjekti, eesti rahvuse kohta. Raamatu läbiv teema on identiteet, telg, mille ümber ehitub nii inimese mina-pilt kui ka rahvuse kuvand.

Etnilise kultuuri ja identiteediga on seotud peaaegu kõik 39 artiklit (aastast 1964–2010); neile lisanduvad autori saatesõna, bibliograafia, registrid, fotod. Teos ei hõlma kaugeltki kõiki Rüütli teadustöid. Eelkõige on välja jäänud kandidaadiväitekiri „Eesti uuema rahvalaulu kujunemine” (1970; peatselt ilmunas) ning enamik võõrkeelseid artikleid. Meeldiv oli siit leida Rüütli (1994) doktoriväitekirjast¹ põhi-osi, millest üks ilmub eestikeelsena

¹ И. Рюйтел, Исторические пласты эстонской народной песни в контексте этнических отношений. Таллинн: Институт эстонского языка Академии наук Эстонии, 1994. 1996. aastal sai Rüütel Leedus selle raamatu põhjal doktorikraadi.

esmakordselt². Joonealustes märkustes ära toodud ilmunisandmetes esineb ebatäpsusi, nt väitekirja neli avaldatud osa ei ole peatükid, nagu väidetakse, vaid vastavad kolmele peatükile (II–IV), ka neile osutavad viited on erinevalt vormistatud, esimeses viites puudub väitekirja nimigi (lk 217) jne. Märkused pole lugejasõbralikud, on väikeses hallis kirjas.

Ülesehituses liigutakse eluloolistelt osadelt teaduse ja sealt rahvuskultuuri propageerimise suunas. I osast loeme inimlikult puudutatavat lugu sõjaaegsest lapsepõlvest, kiindumist Kihnu pärimusse jm isiklikumat. Keskne on siin ülevaade Rüütli muljetavaldavast panusest eesti rahvamuusika uurimisse „30 aastat rahvamuusika sektori sünnist”. II alajaotuses saame osa autori välitöödest Eesti arhailisema kultuuri- ga aladele ja teadmisi sealsest pärimusest. Raamatu tugeva tuuma moodustavad III–V ossa koondatud teaduslikud uurimused läänemeresoome rahvaste lauludest ja kombestikust. Natuke üksildasena tundub IV alajaotus „Rahvakombed ja uskumused” ühe, kuid väga hea, vahetut isiklikel kogemustel ja põhjalikel teadmistel põhineva artikliga Kihnu pulmakommetest. VI ja VII osa

² „Eesti vanemad rahvaviisid etniliste suhete kontekstis”, lk 281–308.

sisaldavad kirjutisi tänapäeva rahvakultuurist.

Rüütli uurijategevust on motiveerinud eestlasi ja soome-ugri rahvaid ühendav ideoloogia. Mõtlen siin ideoloogia all ideede kompleksi, mis toetab mingi rühma edukat toimimist, jätkusuutlikkust ja kujundab nende väärtusi.³ Rahvamuusikasektori loomise peatükis on see töösuund sõnastatud programmilisena: „Meie töövaldkondadeks on olnud eesti ja teiste soome-ugri rahvaste rahvamuusika kogumine, uurimine, publitseerimine ja propageerimine” (lk 84, minu sõrendus – T. S.).

1970.–1980. aastatel kujunes soome-ugri keeleteaduse kõrvale *hõimuromantism*, mis mõjutas eesti vaimuilmest tegevust. Soome-ugri keelepüü taustal tegevust alustanud Ingrid Rüütli sooviks on olnud luua sarnane viisipuu ehk „rekonstrueerida pilt soome-ugri rahvaste muusika ühistest ja erinevatest elementidest ja arenguteedest” (lk 7). Viisipuu idee oli tollal ilmselt õhus, näiteks Lennart Mere filmis „Linnutee tuuled” (1977) kõrvutatakse soome-ugri rahvaste muusikat.

Lähtudes seatud eesmärgist ja oma õpetaja Herbert Tampere etnoloogilisest uurimissuunast, on Rüütel püüdnud kindlaks määrata eesti ja tema sugulasrahvaste muusika arenguteid. Mitu kirjutist esindavad eri järke nimetatud ulatuslikust, üsna tühjalt kohalt alustatud tööst, sest 1970. aastatel ei olnud Eestis rahvamuusika uurimiseks kuigivõrd eriharidusega inimesi ega vastavat institutsiooni. Samuti oli vähevõitu materjale ja eelnevaid uurimusi soome-ugri rahvamuusika kohta, puudusid ka kontaktid teiste rahvaste

teadlastega. Rahvamuusika uurimissuuna asutamine 1978. aastal (seda kajastab artikkel „30 aastat rahvamuusika sektori sünnist”) tähendas nii praktiliste kui ka teoreetiliste küsimuste lahendamist.

Rahvaviiside etnoloogilise uurimistöö tulemused on koondatud raamatu III ossa „Läänemeresoome rahvaste rahvalaulud ja muusika”. Selle põhisisuks on suurepärase võrdlev-ajaloolist, muusika-analüütilist ja etnoloogilist lähenemist kasutavad uurimused.

Artikkel „Eesti regivärsiliste rahvalaulude muusikaline tüpologia” tutvustab üht Rüütli ulatuslikumat ja huvitavamalt uurimissuunda. Regiviise üksteisest selgelt eristavate muusikaliste tunnuste nappuse tõttu polnud nende tüpologia ega geneesi (re)konstrueerimine veel õnnestunud. Vanemad viisid ei lase end kergesti rühmitada, sest neis on palju sarnast, üksteisega segunemisi ja põimumisi, moodustades pigem tihniku kui viisipuu.

Rüütli saavutuseks on seniseist parima regiviiside tüpologia loomine (koostöös arvutiinsener Koit Haugasega): selles arvestatakse eelkõige meloodiakontuuri kuju. Artikkel annab nimetatud teemast ettekujutuse, kuid tabelid ja skeemid ning numbritesse kodeeritud viisid esitavad sel määral kokkusurutud infohulka, et see vajaks omakorda tõlgendust ja muidugi noodinäiteid. Niigi napi teksti ebatäpsused tekitavad lisaküsimusi. Näiteks mainitakse, et viise rühmitatakse „eelnevalt fikseeritud tsentrite (meloodiamudelite) ümber”, seejärel, et materjali „rühmitamine tüüpiliste mudelite (lähtetsentrite) ümber vastab folklooriteoorias tuntud tüübi ja variandi vahekorrale” (lk 345). Jääb arusaamatuks, kas kirjeldatakse sama protseduuri erinevate sõnadega või analüüsi eri etappe. Mis vahekorras on lõpuks loodud viisitüübid ja nende aluseks olnud va-

³ Tõnu Seilenthal: „Nii ei ole ka fenno-ugristi ülesanne levitada vaid nn. puhast teaduslikku informatsiooni. See ei tohi olla pelk faktidekogum, vaid peab olema teatud ideoloogia poolt läbimõtestatud informatsioon, mis kujundab kogu rahva maailma-vaadet” (<http://www.suri.ee/hs/seilu.html>).

riandid folklooriteooriaga? Tulemuste osas kasutatakse mõne lehekülje jooksul mõisteid *klatri põhikuju*, *viisitüüp*, *viisimudel* (lk 351), *tüübimudel*, *mudel*, *meloodiatiüp* (lk 352), *tüüp* (lk 353), mainimata nende omavahelist suhet. Siiski tasub artikkel huvi korral pusemise vaeva.

Tüpoloogia tulemusi on Rütteil kasutanud järgnevates artiklites, kuid läänemeresoome viiside ulatuslikuma võrdluse ni ei ole jõudnud. Siiski leidub huvitavaid kõrvutusi: nt võrreldakse vepsa surnuitke läänemeresoome runolaaludega, Seto laule naaberrahvaste loominguga. Hea on märkus, et eri rahvaste viise võrreldes tuleks arvestada ka keelt ning teatavate viiside sarnasuste aluseks võib olla keele ja kõneintonatsiooni sarnasus (lk 160, 161).

Väga köitvad on IV ja V osa Kihnu pulmakommete ja uuema riimilise meestelaulu artiklid, mis käsitlevad elavat pärimust Rüttili enda kogutud materjali põhjal. Need sisaldavad nii korralikku analüüsi kui ka suurt hulka näiteid. Tabav kokkuvõte meessoost külalauliku olemuse kohta näib kehtivat nüüdki, mõeldes mõnele lõunaeesti luuletajale: „...kriitilise pilgu ning terava keelega külapoiss, kellel pole küll päris selgeid ideaale, kuid kes uljalt elust läbi sammub, millegi ees ära ei kohku, kuskil hätta ei jää ning oma aktiivse ellusuhtumise, optimismi ja huumorimeelega teisi nakatab. Ta on oma aja laps nagu need lauludki, kust ta meile naerusui vastu vaatab, püüdmata näida parem ja ilusam, kui ta on” (lk 479).

V osa teoreetiline ülevaade „Uuema rahvalaulu kujunemine” on pigem hariv ja populaarne kui teaduslik käsitlus, sest on võetud ühe kogumiku eessõnast ja on ilma viideteta. Siin väärinuksid nimetamist ehk Udo Kolk, kes eristas ja nimetas „vanadelt uutele siirduvad rahvaviisid”⁴, ja Herbert Tampere, kel-

⁴ U. K o l k, Karl August Hermanni tegevus eesti rahvaviiside kogumisel. Erisemina-

lele näib toetuvat riimiliste laulude viiside kirjeldus⁵.

III ja V osast saab detailse, paljude näidetega varustatud ülevaate eesti rahvalauludest, nende arenguloost ja piirkondlikest iseärasustest, sealhulgas küllalt mitmetahulisest Seto traditsioonist, mis ei ole liiga hästi läbi uuritud. Seto artikli alguses sõnastatud eesmärgi – esile tuua sealse rahvalaulu kihistused ja eri komponendid, selgitada nende allikaid ja mõjusid (lk 309) – järel oleks tahtnud saada teavet ka metoodikast ja kasutatud materjalidest. Rahvalaulualased artiklid on olulised just Rüttili originaalse panuse tõttu seni vähem käsitletud teemadesse, nagu varaste vokaalžanride ja nende esitusviiside kirjeldus, regiviiside tüpoloogia, uuemate rahvalaulude ning vadjaja, vepsa ja setu viiside uurimine.

Üldine probleem Rüttili kirjutiste puhul on autori ebaselge suhestumine teadustraditsiooniga, nii et ei ole veelahet varasemate uurimuste ning tema enda panuse vahel. Teaduse tavade hulka kuulub selge probleemide sõnastamine ning teadaolevale osutamine. Eesti rahvamuusika uurimisloog on nii lühike ja väheste inimeste loodud, et siin on peaaegu igal ideel nähtav algus. Teame ju näiteks, et Rüttili õpetaja Herbert Tampere on loonud ulatusliku rahvaviiside käsitluse temaatilis-funktsionaalsete žanride kaupa.⁶ Ta eristas ka lauluviiside ajaloolised stiilikihid ja nende arenguteed žanride sees, näitas

ritöö. Tartu Riiklik Ülikool. Eesti Rahvalaule Kateeder. Käsikiri TÜ eesti ja võrdleva rahvalaule õppetoolis. 1950, lk 60.

⁵ H. T a m p e r e, Eesti regivärsiliste rahvalaulude muusika liigilised iseärasused ja stiilid. I. Dissertatsioon filoloogiakandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. ENSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseum. Käsikiri. 1960, nt lk 39, 210.

⁶ H. T a m p e r e, Eesti regivärsiliste rahvalaulude muusika liigilised iseärasused ja stiilid.

naaberrahvaste mõjusid ning piirkondlikke iseärasusi. Rüütel aga arendas edasi žanriülese viiside stiililis-tüpoloogilise käsitluse, jõudis viiside muusikalise külje ja ajaloo iseloomustamisel suurema üksikasjalikkuse ja üldistamiseni. Kuid Rüütel poleks seda saavutanud ilma Tampere töödeta, millest etnoloogilise uurimissuuna kui meetodi puhul on väga pealiskaudselt juttu, regiviisi ja kõnemeloodia sarnasuste puhul üldse mitte. Riivab silma, et kohati pole mainitud teatavate teemade puhul teisigi varasemaid töid, nt Anatoli Garšneki setu laulude, Anu Visseli karjasehõigete ja kutsungite käsitlusi.

Eitamata rahvuskultuuri väärtustamise olulisust, teinuksin VI–VII osas rangema valiku ning vähendanuks üks-teist või varasemat teaduspagasit kordavaid kirjutisi, nt „Kas rahvusel on tulevikku?“, mis refereerib Matti Sarmela teost,⁷ või „Aeg, folkloor ja rahvuskultuur“, milles jutustatakse ümber eesti rahvaluule arengulugu (mõlemad viideteta). Paljudes väärtuslikke ideid propageerivates (ala)pealkirjades korduvad sõnad *rahvus*, *rahvas*, *kultuur*, *identiteet* jms, sisu osalise kordumise tõttu ähmastub uue teabe lisandumine ning lõpuks tundub, et oled seda kõike juba lugenud.

Nimetatud osas tõuseb esile „Eesti vähemusrahvuste kultuurirühmade väärtushinnangutest ja omakultuuri harrastamise motivatsioonidest“, kus võrreldakse küsitluse põhjal Eesti venelaste ja muude vähemusrahvuste esindajate arvamusi. Artikkel on naiselik, sest suurem osa vastajatest on naised ning ühe põhiväärtusena tuleb kõigi rahvuste juures välja kodu ja perekond. Vähemalt selle põhjal tundub, et Eestis püsivad põhiväärtused

⁷ M. Sarmela, Suomalainen eurooppalainen. P. Laaksonen, S.-L. Mettomäki (toim). Olkaamme siis suomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 75–76. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1996.

ning pole veel tekkinud pahelist industriaalühiskonda, kus „[p]erekonna ja suguvõsa roll inimese elus on suuresti devalveerunud...“ – nagu Rüütel seda võimalust mustvalgetes värvides tagapool iseloomustab (lk 587).

Olulised on ka rahvamuusikat ja folkloori kui omaette kultuurinähtusi selgitavad artiklid XX sajandi lõpust, mil sotsialistliku sisuga risustatud, pompöössete mõõtmeteni võimendatud ja võltshiilgusega kaetud rahvusliku vormi alt hakati otsima muistset etnilist kultuuri selle tõelise sisu ja vormiga. Nende seas on meeldiv oma põhjalikkusega „Folkloor ja tänapäeva kultuur“ (1987).

Raamat edastab lisaks rahvuskultuurile ka teavet Ingrid Rüütli ja ta enesekuvandi kohta. Piltide üks funktsioone on rõhutada autori naiselikkust. Seda teemat alustab kaanepilt, rahvaluule kogumise välitöödel tehtud foto noorest naisest viljapõllul, pöskedel ja laubal õrnad varjud. Esinduslikud fotod poliitilise elu tippündmustest ning hetkedest pereringis kõnelevad isikupärasest, oma välimusele ja hoiakule rõhku panevast naisest.

Järjekindel töö rahvuskultuuri valdkonnas nii teadlase kui ka poliitikuna on osa Rüütli identiteedist. Saatesõnas teatabki ta, et elulooraamatu asemel soovis ta avaldada oma teadustöid, seega representeerida end nende kaudu. Kirjutised puudutavad Ingridi missioonikeskse elu omavahel tihedalt seotud eri aspekte, nagu teadlane, teadustöö organiseerija, pärimuskultuuri hoidja, esinduslik ja rahvuspoliitika küsimustes kaasa kõnelev esimene leedi, keerulisel ajal kasvanud laps ning peret ja lapsi armastav naine. Rüütli kui teadlase kuvandit illustreerivad ka eelmainitud raskesti mõistetavad tabelid ja skeemid, võitlus- ja pühendumisvõimet kinnitavad artiklid rahvuskultuurist. Raamat näitab naise võimalust emantsipeeruda eestipäraselt: tegutseda täna-

päeva maailmas, hoides ja harides oma kodupaiga vaimset tööpõldu.

Kahju, et tekstis ja selle vormistuses leidub palju ebatäpsusi, mis osutavad kiirustamisele väljaandmisel. Teades toimetaja Edna Tuvi meelegeitlikku tööd käsikirja juures, soovin meelde tuletada, et niisuguseid ettevõtmisi, nagu esimese leedi kirjatööde kogu, ei tohiks seostada ärevate peoettevalmistustega, sest pidu möödub, aga raamat jääb.

Viidetes leidub mitmesuguseid apse, mille olemasolu ei sobi soliidsesse teaduskirjutisse ega loetlemine siinsesse arvustusse. Fotode andmed on vormistatud suhteliselt juhuslikult, kohati on vaid fotograafi nimi või foto sisu, ebajärjekindel on autori enda nimetamine (esimeses või kolmandas isikus või üldse mitte). Artiklite kontekstist välja tõstmisega on tekkinud viiteid olematu le allikale (lk 53–56) või eelmisest sajandist pärinevaid ajamääranguid: „läinud/käesoleva sajandi algul” (lk 127, 129). Arvestades raamatu osalist suunatust laiale publikule, oleks võõrkeelsed (nt vadja- ja vepsakeelsed) tekstid võinud tõlkida. Korrektnes olnuks panna kõigile tsiteeritud folklooritekstidele fondiviited – isegi siis, kui neid algselt ei olnud, kuid paljud allikad on praegu osutamata (nt lk 116–118, 123, 126–141).

Kohati jääb puudu täpsusest: terminite, kaartide, nootide jne puhul. Et mitte jääda üldsõnaliseks, nimetan üksikuid juhte. Tehakse vahet kahel

intoneerimistüübil: skandeerimisel ja retsiteerimisel, kuid tutvustatakse ainult viimast (lk 228); terminitest ei sobi kõnelähedaste viiside kohta ei *kõnemeeloodia* ega *retsitatiiv* (lk 285, 289). Kaart 1 (lk 283) kajastab kogutud ühe-realiste viiside arvu eri piirkondades, objektiivsem olnuks anda kõnelähedaste viiside arv protsendina kogutud regiiviside arvust; kaardil 5 (lk 298) on kasutatud seletusteta erinevaid tingimärke. Noodinäites 43 (lk 247) on read valesti paigutatud, kaks noodinäidet on raamatus topelt (lk 126, 257; 163, 256), noodistused ja allikaviited (!) mõlema puhul erinevad (lk 126, 257) jne.

Kas teadlase silmapaistvate saavutuste puhul on vaja kõnelda neist pisisjadest? Kuid miks ei peaks teadlane täitma neid nõudmisi, mida esitatakse igale üliõpilasele? Siinkirjutaja ülesanne on raamatut objektiivselt kirjeldada, mitte hinnata erinevate teadlase-natuuride sobivust eesti diskursusesse.

Ingrid Rützel on korrastanud regiiviside rikkalikku tihnikut ning harinud skeptilisi, siia-sinna kultuurimõjude poole kalduvaid kaasmaalasi. Tema raamat kajastab kogu ta tegutsemist: täis laia joont ja hõlmavust, julgeid ettevõtmisi ja suuri saavutusi, väikest hoolimatust täpsuse ja pisisjade suhtes, pärimuskultuuri, pere ja naiselikuse väärtustamist.

TAIVE SÄRG

RAHVAKALENDRI KOGUMIKUST

Mall Hiemäe. Pühad ja argised ajad rahvakalendris. Tallinn: Varrak, 2010. 344 lk.

See on autori sulest juba teine artiklikogumik. 2007. aastal ilmus „Eesti mõtelo” sarjas „Sõnajalg jaaniöös”, mis annab läbilõike tema folkloristitööst

rahvajutu, rahvakalendri ning loodusega seotud uskumuste ja tavade uurijana. Vaadeldav rahvakalendrit käsitlev kogumik hõlmab 42 kirjutist, neist kaks („Vastlapäevaks vaheldust”, lk 114–115, ja „Jaanilaupäeval”, lk 136–140) ilmuvad trükisõnas esmakordselt (üks on raadiosaate stsenaarium, teine telli-

tud, kuid ilmumata jäänud kirjutis). Kogumikku illustreerivad kihelkondade kaart, 12 levikukaarti, 2 joonist ja 26 fotot (paraku puudub muidu loendrikkas kogumikus just illustratsioonide loend). Lisaks on antud kirjanduse loend (108 pealkirja 83 autorilt *resp.* toimetajalt *resp.* koostajalt – lk 320–328), nimeloend (140 nime, paaris esinevad nimed, nt Adam ja Eeva, on loetud üheks nimeks – lk 330–331), paigaloend (*sic!*) – mõistagi pidanuks olema kohaloend, mis paik on näiteks Lõuna-Eesti või Austria jms (202 nimetust – lk 332–335), kalendaarium (219 terminit, lk 336–339) ja üldsõnastik (?) (248 sõna, lk 340–344). Viimane nimetus on muidugi ebamäärane ja isegi eksitav. Aga mis oleks sobivam loendile, mis haarab ühelt poolt usundi ja kommetega seotud töid ja toimetamisi, taimi ja loomi ning mütoloogilisi olendeid, teiselt poolt üldkultuurilisi ja ajaloolisi termineid. Igatahes on köide varustatud rohket abivahenditega. Neid tunnukse isegi rohkem, kui asi väärt on.

Kirjutised on jagatud kolme ossa: 1) „Kuidas me aega arvame” – 10 kirjutist (lk 9–105), 2) „Tähtpäevade aastaring” – 21 kirjutist (lk 107–207) ja 3) „Rahvakalendri mitu nägu” – 11 kirjutist (lk 209–318). Kirjutised pärinevad aastatest 1979–2009 (1979 – 1; 1982–1990 – 10; 1991–2000 – 21; 2002–2009 – 10). Mitmesugustest kogumikest on võetud 14 artiklit, ülejäänud on ilmunud ajakirjades (11) ja ajalehtedes *resp.* kalendrites (16). Mõistagi on tuumakad koguteostest võetud artiklid, mis juba olemuslikult on uurimuslikumad. Ajakirjanduses ilmunu on enamasti populaarne tähelepanuosutus tähtpäevale või sellega seotud kombele ja usundile. Sageli on nad napolisõnalised ja sellest johtuvalt üldistav-lihtsustavad. Kogumiku esimene osa kõneleb ajaarvamisest üldiselt, sestap on seal artikleid nii kogumikest kui ka ajakirjandusest. Teine osa vaatleb tähtpäevi või olulisi aja-

vahemikke läbi aasta ja selles kajastub eeskätt ajakirjanduses avaldatu. Kolmas osa käsitleb rahvakalendri erijooni ja siin avaldatu pärineb eeskätt kogumikest.

Paraku ei olnud mahti ega võimalusigi võrrelda algtekste kogumikus avaldatud artiklitega. Juhuvõrdlus igatahes ei avastanud n-ö juurdekirjutisi tagantjärele-tark-olemise arvelt. Kogumik annab seega ülevaate ka autori arengust. Pilt oluks selge, kui kirjutised oluks järjestatud kronoloogiliselt. Paraku ei kattu see temaatilise jaotusega, mida on õigemaks peetud. Ja ega teose eesmärk olegi autori arenemistee jälgimine (kõnelemata sellest, et kogumik ei hõlma kõiki autori kalendrikirjutisi¹). Küllap on õigustatud ja kalendrihuvilistele vastuvõetav, et ühtede kaante vahele on koondatud ühelt poolt vähe kättesaadavates kogumikes, teiselt poolt kiiresti uuenevas ajakirjanduses ilmunud kirjutised. Ehkki need on süvenemisastmelt üpris erinevad, annavad nad ometi mõningase ülevaate meie rahvakalendrist – mõni lühisõnaliselt iseloomustav, teine süvenevalt mitmetahuline.

Seesugused artiklikogumikud on arvustamiseks küllaltki tüütud: kõiki kirjutisi ei jõua ju nimetadagi (ja paljud ei väärigi seda), sisukamaid on aga sedavõrd, et neil peatumine ületaks retsensioonile lubatud mahu. Sestap puudutaksin – tunnustamaks autorit – mõnd üksikut probleemi.

Mall Hiimäe on teadupärast tunnustatud rahvakalendriuurija. Ainuke ajalõik, mis on jäänud kui mitte kahe silma vahele, siis ometi sügavuti uurimata, on nädal ja nädalapäevad. Teisalt on teada kuufaaside ja rahvakalendri nähtuste andekas seostamine – küll mitte vaadeldavas kogumikus. Kui aga lk 22 öeldakse, et kuufaaside

¹ Vt nt: K.-M. Rooleid, Mall Hiimäe. Bibliograafia 1957–2007. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2007, nr 134, 162, 169, 179, 186, 367 jt.

järgi hakati loendama päevi, siis tekib tõrge. Kunagi üliõpilaspõlves tegelesin minagi nädalaga. See oli seminaritöö teemaks. Töö – kahjuks või õnneks! – hävis peahoone põlengus. On aga meelde jäänud ähmane üldistus. Kui Istanbulist tõmmata sirgjoon põhja suunas, siis rahvastel joonest vasemal on nädalapäevade nimetused seostatavad muinasjumaluste nimedega, rahvastel joonest paremal aga arvudega. Kuufaaside loendamise asemel on tegu pigem kultuurilaenuga. Kahtlusi äratav ka väide: „Kuukalendri ajaarvamises on iga kuufaasi neljas ja seitsmes päev (vastavalt neljapäev ja pühapäev) olnud ühetaolise kvaliteediga” (lk 55). Lahtiseks jääb, mida mõistetakse siin kvaliteedi all. Minu mäletamist mööda on hoopis rohkem kokkulangevusi neljapäeva ja laupäeva puhul – alates toitudest ja lõpetades tavadega. Õhku jääb ka väide neljapäeva „erilisest positsioonist nädalapäevade seas” (lk 51). Neljapäev koos teisipäeva ja laupäevaga kuulus nädala n-õ heade päevade hulka. Muud erilist positsiooni ei tea justkui olevat. Aga olekski hea ja vajalikki, kui autor või mõni tema kolleegidest pühenduks nädala ja nädalapäevade uurimisele: alles sellega ammentuks rahvakalendri uurimine.

Huvitav on autori püüet siduda mõningaid rahvalaule kosmogoonilise ajakäsitusega (lk 68–90). Kuivõrd tegu on raskesti tõlgendatavate lauludega („Harja otsimine”, „Mõök merest”, „Sil-lad soodele” jt), on neile pakutud rohkesti erinevaid tähendusi. M. Hiimäe tõlgendus ei ole varasematest kuidagi nõrgem, mõnes aspektis – nimelt poeetilises – aga isegi usutavam. On hea, et meil on regilaule, mis annavad ennast tõlgendada. Ettevaatlikult, kuid ilmselt nõustuvalt kirjutab Hiimäe: „Mõte, et kiik ise võiks olla usundilise tähendusega objekt, on meil alles hiljuti oletamisi esile toodud etnomusikoloogias...” (lk 86). Sellega ei tahaks küll nõustuda, aga väide lähtubki Ingrid Rüütli.

Mõned üksiknorimised: *tõnk* (lk 167) on vist laiemat tähendusega, mitte ainult Suur Mari ja Pisike Peeter? Kuidas mõista lauset: „...kotkas ei jõua magada...” (lk 176)? Kas jõulupuu analoogiad (lk 178) pole ehk pisut kistud? Autor küsib, kas ka meil kuulub siga viljakusjumalusele (lk 192)? Aga meil ju polnudki jumalusi (peale Taara). Lüpsiku turbutamine (lk 234–238) oli pigem naiste püha, mitte karjaste püha.

Pigem toimetaja kui autori arvele lähevad eksimused kirjandusviidetes. Lk 68 viidatud Tampere 1960 puudub kirjandusloendis, samuti Loorits 2000 (lk 112). Viidete Joalaid 1987 (lk 184), Moora 1980 (lk 189), Ränk 1935 (lk 218), Devjatkina 1998 (lk 279), Lätt 1969 (lk 292) puhul on ilmselt tegu eksimustega aastaarvus. Võib-olla pidanuks autor populaarsena mõeldud kogumikus üldse loobuma teaduslikust aparatuurist, s.o viidetest kirjandusele. Soovituslik nimistu võinuks ju jääda.

Mida öelda kokkuvõtteks? Kahtlemata annab teos ühelt poolt ülevaate meie rahvakalendrist, teiselt poolt põneva sissevaate rahvakalendriga seostuvasse probleemidesse. Aga tervikuna on teos ebaühtlane. Vististi olnuks tulemus parem, kui autor otsustanuks piirduda kas populaarsete meedias avaldatud kirjutistega või koondanuks ühte uurimuslikud artiklid. Mõistagi pole siin tegu Piileami eesliga – raamat on ju ilmunud –, kuid kahe tooli vahel kõhkleja näikse kogumiku koostamisel küll ilmnevat. Ja sellest on kahju. Nimelt ei kattu populaarsete ja uurimuslike artiklite lugejaskond. Kuivõrd oli siin määrav kirjutuse soov või autori tahe, seda teavad ainult asjaosalised ise. Igatahes soovitan teost neile, kes huvituvad rahvakalendri probleemidest sügavuti. Populaarsed tutvustused võivad jääda lugemise teise ringi.

ÜLO TEDRE

MAHUKAS KOLMIKÜLEVAADE INGERIMAA RAHVASTEST

O. И. Конькова. Водь. Очерки истории и культуры. Академическая научно-популярная серия „Коренные народы Ленинградской области”. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого, 2009. 252 lk, 24 värvitahvliit; O. И. Конькова. Ижора. Очерки истории и культуры. Академическая научно-популярная серия „Коренные народы Ленинградской области”. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого, 2009. 248 lk, 32 värvitahvliit; O. И. Конькова, В. А. Кокко. Ингерманландские финны. Очерки истории и культуры. Академическая научно-популярная серия „Коренные народы Ленинградской области”. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого, 2009. 163 lk, 22 värvitahvliit.

Tunamullu ilmus järjepannu kolm kurnilt kujundatud suureformaadilist peaaegu ruudukujulist (24 x 22 cm) kriitpaberil ülevaatesteost Ingerimaal elavatest läänemeresoome rahvastest, nimelt vadjalastest, isuritest ja ingerisoomlastest. Mahuka kolmikteose peamiseks autoriks on isuri ja ingerisoomse juurtega Peterburi arheoloog ja etnograaf Olga Konkova. Ingerisoomlasi käsitleva raamatu kaasautoriks on Peterburi Ingerisoomlaste Liidu esimees geograafiakandidaat Vladimir Kokko. Raamatud on ilmunud nn akadeemilises aimesarjas „Leningradi oblasti põlisrahvad” Leningradi oblasti ajakirjanduskomitee ja kurikuulsa Ust-Luga kompanii materiaalsel toel. Kõigi kolme raamatu tiraaž on 1500 eksemplari.

O. Konkova suurteos (koos illustatsioonidega ligemale 600 lk), mis jääb põhijoontes aegumatuks monumendiks kolmele hääbuvale läänemeresoome

rahvale, on lähemat tutvustamist väärt. Varem pole kunagi ilmunud niisugust teost ühegi Ingerimaa põlisrahva kohta, rääkimata veel järjest kolme läänemeresoome rahva kohta. Raamatud annavad ülevaate vadjalaste, isurite ja ingerisoomlaste ajaloost, keelest ning materiaalsest ja vaimsest kultuurist. Tähelepanuta pole jäänud ka tänapäeva, s.o viimase 20 aasta saavutused keele ja kultuuri vallas.

Raamatute keel on ilmekas, kohati isegi ohtrasõnaline ja stiililt ülegi paisutatud, nt „80 % meestel ja 76 % naistel valendasid juuksed nagu lumi või kullendasid kui rannaliiv” (Vdj, lk 57).¹ Või teisel: „Vanakesed lahkuvad isurite juba unustatud surnuteriiki Kalmu. Isuri keel, mis on ladestunud muistse hääbunud riigi kultuurikihina veel siin-seal säilinud 1930. aastate isuri õpikuis, tõuseb vaid haruharva kuldse tolmuna lendu isuri külade kohale” (Is, lk 227). Kolm teost on üles ehitatud laias laastus ühesuguse plaani järgi, kuigi üksikute peatükkide järjestus varieerub. Vaadeldgem siis suurteost lähemalt.

Ingerimaa on asustatud juba alates keskmisest kiviajast nagu Eesti aladki. O. Konkova raamatuis räägitakse põhjalikult muinas- ja keskajast, v.a ingerisoomlastel, kelle ajalugu uuel kodumaal algas alles XVII sajandil. Keskajale lähenetakse nii arheoloogi kui ka ajaloolase pilguga. Isuri muististe uurimisel on O. Konkoval arheoloogina suur teeneid. Piisavalt on valgustatud Peterburi arheoloogi Jevgeni Rjabinini Loode-Venemaa asustamist puudutavaid seisukohti.² Jätkem praegu mui-

¹ Arvustaja kasutab tsiteerimisel ingerisoomlasi, isureid ja vadjalasi käsitlevate raamatute puhul vastavalt lühendeid Ingsm, Is ja Vdj.

² Vt E. A. Рябинин, Финно-угорские племена в составе Древней Руси. К истории славяно-финских этнокультурных связей.

nasperioidide kronoloogia kõrvale, sest näib, et autor ei arvesta tänapäeval kalibreeritud radiosüsiniku meetodil saadud dateeringuid, mis nihutaksid ajapiire senistest 300–1500 aasta võrra vanemaks.³ Ehkki mitmes kirjakohas toetab O. Konkova üha rohkemat tunnustust leidvat järjepidevusteooriat, nt „esemed ise levivad hõlpsasti: kaubandus, vahetus, röövimine ja lisaks kümned põhjused soodustavad esemete „rännakut“ ilma nende loojateta” (Is, lk 27), jätab ta lähemalt kommenteerimata varasemate teadlaste migratsiooniteooriast lähtuvad hüpoteesid. Seejuures ei osutata kahjuks vajalikku tähelepanu varalahkunud arheoloogi Peeter Ligi Ingerimaa ja lõunapoolsete alade venestumist käsitlevatele seisukohtadele.⁴ Isurite päritolu vaagides osutab O. Konkova seisukohtade geneesis õigesti n-ö sagedasele ringkäendusele, mispuhul lingvistid ja arheoloogid viitavad sageli vastastikku üksteise töödele, mille tagajärjel tekib lahendamatu nõiarang (Is, lk 25).

Piisavalt on kolmikteoses vaadeldud Ingerimaa uusaja ajalugu. Kõne alla on võetud nii ortodokssete vadjalaste ja isurite vägisi toimetatud usuvahetus Rootsi ajal XVII sajandil kui ka Ingerimaa Venemaaga liitmisega kaasnenud ränk teoorjus ja nekrutikohustus. Raamatutes tehakse juttu stalinlikust terrorist Ingerimaa rahvaste kallal. See algas 1930. aastal seoses kollektiviseerimisega ning süvenes eriti õõvastavaks määruse „Leningradi oblasti ja Историко-археологические очерки. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет, 1997.

³ Vt näiteks A. Kriiska, A. Tvauri, Eesti muinasaeg. [Tallinn:] Avita, 2003, lk 13.

⁴ Vt P. Ligi, Vadjalastest arheoloogi pilguga. – Keel ja Kirjandus 1989, nr 1, lk 22–25; P. Ligi, Vadjapärased kalmed Kirde-Eestis (9.–16. sajand). – Vadjapärased kalmed Eestis 9.–16. sajandil. (Muinasaja teadus 2. Töid arheoloogia alalt 1.) Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1993, lk 103–111.

Karjala ANSV piirivööndi puhastamisest kulaklikust ja nõukogudevastasest elemendist” kehtestamise järel 1935. aastal, päädides alles 1950. aastate keskpaiku. Raamatutes on juttu ka hitlerliku Saksamaa korraldatud läänemeresoomlaste deporteerimisest Teise maailmasõja päevil Eesti kaudu Soome ning sellega kaasnenud ja järgnenud traagikast. Etnilise puhastuse käigus enamik Ingerimaa põlisrahvastikust kas küüditati või mõrvati. Hiljem naasis vaid osa asukaist Ingerimaale, ülejäänud leidsid uue kodumaa Eestis, Karjalas jm.

Ajaloopeatükist saame teada rohkesti huvipakkuvat ingerisoomlaste hariduselu kohta. Tänu luteri kirikule jt teguritele erines see õigeusklike vadjalaste ja isurite omast nagu öö ja päev. Juba 1782. aastal rajas tulevane tsaar Paul I Gattšina lähedal Kolppanas (vn Колпино) esimese soome õppekeelega algkooli. 1830.–1840. aastatel avati Ingerimaal neli soomekeelset kihelkonnakooli, nimelt Hietamäel, Tyrös, Peterburis ja Tuutaris. Õpetajate vajaduse rahuldas 1863. aastal rajatud Kolppana õpetajate seminar, mille esimeste lõpetajate seas paistis silma helilooja Mooses Putro (1848–1918/1919), Ingeri hümni „Nouse Inkeri” (Tõuse üles, Ingeri) autor. Tema eestvõttel toimus 1899. aastal Pudostis esimene Ingerimaa laulupidu.

Nõukogude võimu esimesel kümnendil koolitati soomekeelsetele õppeasutustele õpetajaid Hatsina (vn Гатчина) Soome Pedagoogilises Tehnikumis ning Peterburi mitme kõrgkooli soome osakonnas. Ingerimaal tegutses Rääpyvä (vn Рябово) põllumajandustehnikum, eksisteeris üle 250 soome õppekeelega üldhariduskooli, ilmus üle kümne soomekeelse ajalehe. 1923. aastal rajati kirjastus Kirja (Raamat), mis avaldas õppekirjandust soome, isuri, karjala ja vepsa koolidele, belletristikat, perioodikat jm. Loodi isuri õppekeelele koole,

kus isurite kõrval õppisid ka Jögöperä kandi vadjalased.

Kolmikteoses on eraldi peatükk pühendatud Ingerimaa rahvaste nimetustele ja erinevate etümoloogiate tutvustamisele. Raamatu autor on seisukohal, et *inkere*-nimetust ei saa tuletada tänapäeva keeltest (Is, lk 30–31). Vadja-raamatus on pikemalt jutustatud isikunimedest ja peremärkidest, isuri-raamatus tuuakse terve lehekülj näiteid peremärkidest (Vdj, lk 62–66; Is, lk 132).

Kolmikteos käsitleb Ingerimaa rahvaste üldist välimust ja iseloomu. See peatükk on iseenesest huvitav. Antropoloogiaandmed kajastavad üht või teist rahvust üldiselt objektiivselt, ent ilu ja iseloomu kohta kirjapandu on küll üsna subjektiivne. Vadjalaste ja isurite iseloomustamisel tsiteeritakse rohkesti XVIII sajandil tegutsenud literaadi Fjodor Tumanski tuntud teost, mis avaldati alles 40 aasta eest Eestis.⁵ Ingerisoomlaste puhul pakuvad huvi rahvusliku eneseidentifitseerimise andmed. Need põhinevad 2007. aastal korraldatud Ingerimaa, sh Peterburi ingerisoomlaste etnosotsioloogilisel küsitlusel. Saame teada, et kõik ingerisoomlased peavad soome keelt peamiseks etniliseks tunnuseks, kuigi kõik noorukid ja 94 % (siin ja edaspidi on protsendid ümardatud) täiskasvanuid kasutab koduse keelena vene keelt. 44 % noortest ja 69 % täiskasvanuist peab tähtsaks nn rahvuslikku iseloomu, mis puhul tehti kindlaks ka iseloomujoonte prioriteet: töökus (88 %), majanduslikkus (63 %), vaashoitus (59 %), ausus (44 %), vastutustundlikkus (38 %) jne (Ing-sm, lk 38–41).

Kolmikteoses tehakse pikemalt juttu materiaalsest kultuurist. Antakse sis-

⁵ E. Öpik, Vadjalastest ja isuritest XVIII saj. lõpul. Etnograafilisi ja lingvistilisi materjale Fjodor Tumanski Peterburi kubermangu kirjelduses. Tallinn: Valgus, 1970.

sevaade põhilistesse tegevusaladesse, asulatesse ja hoonetesse, söökidesse ja rõivastesse. Vadjalaste ja isurite rõivaste vaatlemisel lähtutakse F. Tumanski kirjeldustest. Vadja naistel eristatakse XIX sajandi teisel poolel rõivakomplekti *ummikko*-tüüpi ja *sinjakka*-tüüpi sarafaniga ning neist erinevat, järgnenud aastasaja algupoole riietust. Isuri naisterõivastest vaadeldakse eraldi Lääne-Ingeri *hurstut*-, Kesk-Ingeri *aannua*- ja Põhja-Ingeri suhteliselt hõlpsalt sarafanikomplekti. Ingerimaal elavate rahvaste kõrval pole tähelepanuta jäänud ka XV sajandil Lätisse asustatud kreevinite rõivad. Eraldi suurpeatükis vaadeldakse rahvakalendrit ja kalendripühi, mis puhul kirjeldatakse lühidalt kronoloogilises järjestuses kõiki pühi aasta algusest alates. Omaette peatüki moodustab ka sünni, abiellumise ja surmaga seotud peretavandite kirjeldamine. Mõlemas peatükis sisaldub rohkesti rahvalaulunäiteid tõlgetega (viimased pole küll alati päris laitmatud).

Folkloori kohta oleks oodanud kohati mõneti süvenenumat ja ühtlasemat, kindlat kava järgivat käsitelu. Nii vaadeldakse rahvalaule kõigil kolmel Ingerimaa rahval, pille ainult vadjalastel ja isuritel ning rahvatantse üksnes vadjalaste puhul. Kõige põhjalikumalt kirjeldatakse isuri rahvalaule, mis on jagatud eepilisteks lauludeks, keskaegseteks ballaadideks ning ajaloolisteks, sõja-, lüürilisteks ja pulmalauludeks, samuti itkudeks. Peale rahvalaulude esitatakse kolme rahva puhul näiteid vanasõnadest ning vadjalaste puhul ka mõistatustest. Teiste suuliste rahvaluu- leliikide, näiteks muinasjuttude ja muistendite kohta kolmikteoses midagi ei pakuta. Autoril on olnud eriline kiindumus vanasõnade vastu. Neid on igalt rahvalt koos tõlgetega toodud enam kui lehekülj. Esitame siinkohal paar näidet, et saada aimu ingerisoomlaste kõnepruugist: *Ei makkavan kissan suu-*

hu hiir tule 'Ei magava kassi suhu hiir tule', *Siel on hyvä, missei meitä* 'Seal on hea, kus meid pole' (Ing-sm, lk 135, 137). Vadja keelenäitena olgu üks mõistatus: *Ilma čäzittä, ilma čirveettä teeb enellez koo* (Pääskolintu) 'Ilma käteta, ilma kirveta teeb endale kodu (Pääsuke)' (Vdj, lk 202).

Ainult isuri-raamatus käsitletakse pikemalt rahvaluulekogujaid ja rahvalaulikuid, kellest õigustatult tehakse eraldi juttu Põhja-Ingeris XIX sajandi algupoolel sündinud suurlaulikust Larin Paraskest (vn *Paraskeva Nikitina*), lühemalt aga Soikkola poolsaare XX sajandi teise poole laulikust Jekaterina Aleksejevast. Olgu siinkohal isuri keele näiteks üks lühike katkend tema korduvalt esitatud müütilise sisuga maailma loomise laulust: *Löysi mättähän sinniisen, Toisen mättähän punnaisen, Kolmas kellan karvalliin* 'leidis mäta sinise, teise mäta punase, kolmas kollakarvaline' (Is, lk 198).

Kõigis kolmes raamatus vaadeldakse ka usundiküsimusi, sh loodususundi joonte kajastumist ja säilimist, ristiusustamist ja Rootsi usuvahetuspoliitikat, vadjalaste ja isurite seotust õigeusuga ning luterluse olulisust ingerisoomlastel. Vadja rahvausundi käsitlus on suhteliselt pikk (Vdj, lk 125–144) ning ühtib üldjoontes hiljuti ilmunud muinasjuturaamatus avaldatuga.⁶ Isurite puhul on eraldi peatükis käsitletud surmakultust, sh manala mõistet, surnurõivaid, -toite jm. Paraku ei leia raamatuist ainustki viidet vadjalaste ja isurite usuilmingute kirjeldamise ajaloos vallas doktoritöö kaitsnud Ergo-

⁶ Предания и сказки водского народа. Vad'd'aa rahvaa jutud ja kaazgad. Составитель и автор вступительного раздела О. И. Конькова. Академическая научно-популярная серия „Фольклор коренных народов Ленинградской области”. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого, 2009. 144 lk; vt retsensiooni: E. Ernits, Väärt lugemisvara vadja muistendite ja muinasjuttude näol. – Keel ja Kirjandus 2010, nr 11, lk 857–860.

Hart Västriku põhjapanevatele uurimustele.⁷

Ingerimaa läänemeresoomelistest keeltest antakse üsna põgus ülevaade, kusjuures vaadeldakse murdelist jaotust, kõnelejate arvu aegade vältel, mitmekeelsust, uurimise ajalugu jm. Vadja keele puhul võetakse kõne alla mõningast nõutust põhjustav Kukkuzi murde asend ja senini vaieldav kreevinite päritolu (Vdj, lk 206–207).⁸ Ingerisoomse murrete kohta märgitakse, et nende omavahelised erinevused hakkasid hääbuma juba XIX sajandi teisel poolel peamiselt kooliõpetuse ja kiriku tõttu (Ing-sm, lk 138).

Ingerisoomlaste käsitlemisel esitatakse ka sissevaade nende ilukirjandusse, mis on üheaegne Ingerimaa soomekeelse ajakirjandusega. See peatükk võinuks siinkirjutaja arvates just Ingerimaal ilmunud kirjasõna analüüsi poolest mõnevõrra ulatuslikum olla. Raamatu kõite autorite arvates on ingerisoomse esimesi luuletajaid Jaakko Räikkönen (1830–1882), kelle üks luuletus avaldati esimeses kohalikus, 1870. aastal ilmuma hakanud ajalehes Pietarin Sanomat (Peterburi Sõnumid). Enne 1917. aastat ilmus ilukirjandust ka kalendrisabas. Ainukese tsaariaegse näitekirjanikuna, kelle näidendit „Viimeinen ponnistus” („Viimane pingutus”) esitati ka Soome lavadel, on nimetatud Matti Kurikkat (1863–1915). 1920.–1930. aastate kõige eredamaks kirjameheks peavad autorid Lea Helo varjunime all esinenud luuletajat ja tõlkijat Topias

⁷ Vt nt: E.-H. Västriku, Vadjalaste ja isurite usundi kirjeldamine keskajast 20. sajandi esimese pooleni. Alliktekstid, representatsioonid ja tõlgendused. (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuenssis 9.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

⁸ Vt E. Ernits, Vadja keele varasemast murdeliigendusest ja hilisemast hääbumisest. – Piirikultuuriq ja -keeleg. Võro Instituudi toimõndusõq 17. Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro: Võro Instituut', 2005, lk 76–90.

Huittarit (1907–1953). Nõukoguaegsed kirjanikud, nagu Toivo Flink, Unelma Konkka, Armas Mišin, Pekka Mutanen Taisto Summanen jt, elasid ja töötasid teadupoolest Karjalas. Eestis elanud ingerlastest on mainitud Salli Savorinat (Ing-Sm, lk 141–144). Millistele allikatele belletristika peatüki kirjutamisel on toetunud, pole teada.

Kiiduväärselt on ainelise ja vaimse kultuuri käsitlemisel kasutatud rohkesti vadja, isuri ja ingerisoomi mõisteid. Eriti hakkab selle poolest silma vadja raamat, mille tarvis on tekste peale O. Konkova enda tõlkinud veel Nikita Djatškov ja Mehmet Muslimov. Omakeelsed mõisted esitatakse kirillitsas ja sulgudes kirjakeeles koos (otse)tõlkega, kui see pole esitatud teksti sees, näiteks vdj *вуввыы парта* (*vuuvõõ parta – борода года*) põllu viimase viljavihu kohta (Vdj, lk 69), ingerisoomi *илтайнен или илтайн* (*iltainen, iltain*) 'õhtusöök' (Ing-sm, lk 71). Mõisted ja nende tõlked on kirja pandud üldiselt õigesti, esineb vaid üksikuid eksimusi, näiteks ebavadjapärase *касты* (*kastõ*) õige *kasõ* 'kaste' asemel (Vdj, lk 99). Vadja ja isuri keele puhul kasutatakse Mehmet Muslimovi kirjavaisi.

Laiemat huvi pakuvad peatükid, kus käsitletakse Ingerimaa rahvaste kultuuri tänapäevast seisust. Sellega on O. Konkova hästi kursis. Kõigepealt hindab ta vääriliselt teadlaste ja nende korraldatud ekspeditsioonide seni tähelepanuta jäetud osa Ingerimaa rahvaste eneseteadvuse tõstmisel, nt „Vadja küladesse saabunud uurijad ja ekspeditsioonid, otsides üles imepärase kultuuri ja ebatavalise keele riismeid, meenutasid inimestele, et nad on osa unikaalsest rahvast” (Vdj, lk 211). Arvustaja peab siinkohal otstarbekaks teha O. Konkova raamatute põhjal lühikese sissevaate Ingerimaa viimaste aastakümnete kultuuriellu.⁹

⁹ Vadjalaste kohta vt ka: E. Ernits, Vadja liikumisest ja kirjakeelest. – Keel ja Kirjandus 2006, nr 1, lk 83–85; H. Hein-

Ingerimaa rahvaste teadvuse uue ajastu avasignaali sai Karjalas ilmuv aajakirja Punalippu (nüüdne Carelia) 1987. aasta augustinumber, mis käsitles avameelselt Ingeri tragöödiat, nende toonast olukorda ja tulevikuväljavaateid. Kõigepealt hakkasid legaalselt tegutsema ja löid oma rahvusseltsi ingerisoomlased, kelle laiahaardelise tegevusega Ingeri Liit (Inkerin Liitto) registreeriti Peterburis 1989. aastal. Samal aastal tekkis asjaomane ühendus ka Karjalas, kuid veidi varem (1988) oli see loodud juba Eestis. Ingeri Liidu põhieesmärgiks võeti oma rahvusterviku säilitamine kodumaal. Tähtsal kohal oli võitlus ingerisoomlaste poliitiliste õiguste eest. Ilmuma hakkas aajakirja Omal Maal. Iga-aastaseks ürituseks sai jaanipäeva jt kalendripühade, sh Ingeri päeva (5. X) tähistamine. Noortele ja vanadele organiseeritakse soome keele õpet. 2008/2009. õppeaastal õpetati seda ligikaudu 300 inimesele. Ingerisoomlastel on oma laulukoor Pietarin kuoro (Peterburi koor), Peterburis lauluansamblid Soikka ja Pieni Polku (Rajake), Sosnovõi Boris Suola ja Pippuri (Sool ja pipar) ning mitu kirikukoort. Laiema haardega on tuntud ansambel Korpi (Põlislakas), kes laulab nii ingerisoomi, vadja, isuri kui ka karjala rahvalaule. Ansambel on andnud välja mitu muusikaalbumit.

Ilmaliku suuna kõrval tekkis 1980. aastate lõpul ka religioosne liikumine, mis algas luteriusu koguduste taastamisega ajaloolisel Ingerimaal. Huvitav on ehk teada, et iseseisev Ingerimaa Evangeelne Luterlik Kirik eesotsas piiskopiga registreeriti 1993. aastal Peterburis, enne seda moodustasid Ingerimaa kogudused Eesti Evangeelse soo, H. Kuusk, Neo-Renaissance and Revitalization of Votic – Who Cares. – Special issue. Papers from the 12th International Conference on Minority Languages. Eesti ja Soome-ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics. ESUKA-JEFUL 2011, nr 2–1, lk 171–184.

Luterliku Kiriku ühe praostkonna. Luteriusu vaimulikke koolitab tänapäeval S. Laurikkala nimeline Teoloogainstituut Koltušis. Soome- ja venekeelsena üllitatakse neli korda aastas paralleelselt kaht vaimulikku ajakirja Inkerin Kirkko ja Церковь Ингрии (Ingeri Kirik). Ingerimaal on taastatud kaheksa luteri kirikut ja ehitatud kaks uut.

1995. aastal asutati Peterburis peamiselt noortest haritlastest koosnev Isuri ja Vadja Selts, mis muudeti viie aasta pärast Ingerisooma Liidu ja Venemaa Teaduste Akadeemia toel Leningradi Oblasti Põlisrahvaste Keskuseks. Selle põhiliseks ülesandeks on Ingerimaa rahvaste teadvustamine nende keele ja kultuuri rikkustest. Loodi Leningradi oblasti põlisrahvaste rändmuuseum. Keskus osaleb ka kirjasõna väljaandmisel. 2008. aastal hakkas keskus korraldama nn rändrahvuskooli, mille käigus peetakse rahvale loenguid ajaloo ja kultuurist, õpetatakse rahvalaule ja -tantse, tikkimist ning rahvariietes nukku valmistamist. Keskuse fotograafid jäädvustavad põlisrahvaste tänapäevast kultuuri ja korraldavad näitusi. Keskuse osavõtul on valminud üks dokumentaalfilm vadjalastest, teine isuritest. Keskuses õpetatakse nii vadja kui ka isuri keelt.

1997. aastal loodi Peterburis kultuurihenduse „Vadja projekt”, mis 2005. aastal registreeriti Vadja Kultuuriseltsi nime all (esimees Jekaterina Kuznetsova). Seltsiga seondub 2003. aastal üllitatud esimene vadjakeelne raamat (muinasjutukogu), esimene vadja internetilehekülg ja ajaleht Maaväci (soovitavam kirjakuju oleks Maaväci 'maarahvas'). Selts korraldab nii foto- kui ka kunstinäitusi. Samal 1997. aastal rajas Luuditsas vadja muuseumi Tatjana Jefimova, kes mullu sai vadjanduse arendamise eest hõimuprogrammi „Ilmapuu” auhinna. Alates 2000. aastast peetakse Luuditsas iga-aastast

külapidu ning Jõgõperäl lisaks veel põlisrahvaste päeva. Tähelepanuväärne on ka vadjasuunaline muusikaalane tegevus. 1988. aastal tekkis folkrokkgrupp Ingermanlandija (hilisemate nimedega Vaipooli ja Willy Winky, tänaseks hääbunud), kes hakkas esitama Nikolai Kirsanovi töödeldud vadja muusikapalu. Tosin aastat hiljem asutati Peterburis folkruhmi Bestiarium ehk Petteri Loomad (Peterburi loomad), kes on koostanud mitu CD-d, sh ühe vadja muusikaga. Vadja rahvamuusikat viljeleb ka kaks kohalikku lasteansamblit, nimelt Linnud, mille liikmed on Jõgõperä kooliõpilased, ja Pääskolintu (Pääsulind), mis koosneb Luuditsa päritoluga lastest.

Mõnevõrra tagasihoidlikum on olnud isurite kultuuritegevus. 1993. aastal avati Soikkola poolsaarel Viistinäs isuri muuseum, mille löi praegune direktor Natalja Tšajevskaja. Järgmisel aastal moodustasid Soikkola poolsaare isurid rahvusühenduse Šoikkula (Soikkola), mille tegevus on praeguseks paraku hääbunud. 2005. aastal tekkis samanimeline isuri kogukond, mille sihiks võeti eelkõige Soikkola poolsaare elukeskonna ja ökosüsteemi kaitse. Viistinäs tegutseb tütarlasteansambel Rõbatška (Naiskalur) ja Gorki külas ansambel Šoikkulan Laulut (Soikkola laulud). Omakeelset kirjasõna pole isurid tänapäeval üllitanud. O. Konkova ise on mitmeti kaasa aidanud isurite kultuuri arendamisele viimastel kümnenditel.

Ent naaskem nüüd O. Konkova kolmikteose juurde. Raamatud on ülirohkesti ja kaunilt illustreeritud, sisaldades nii suurepäraseid värvilisi kui ka mustvalgeid pilte ja ornamentikat. Siinkirjutajat rõõmustab väga see, et pole koonerdatud paberiga: illustatsioonid on suured, sageli üle terve lehekülje. Nende seas on nii haruldasi joonistusi, skeeme kui ka fotosid, nii ajaloolisi kui ka tänapäevaseid. Ajaloolised fotod ja pildistatud esemed pärine-

vad Venemaa Teaduste Akadeemia Peterburi filiaali, Vene Etnograafia Muuseumi, Kunst-kamera (Peterburi), Leningradi Põhjapoolse Ümbruskonna Muuseumi, Soome Muuseumiameti, Soome Kirjanduse Seltsi, Soome Rahvusmuuseumi, Kultuuride Muuseumi (Helsingi), Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjandusmuuseumi, Kingissepa Ajaloo- ja Koduloomuuseumi, Peterburimaa Põlisrahvaste Muuseumi, Vadja Muuseumi (Luuditsa) ning Isuri Muuseumi (Viistinä) kollektsioonidest, samuti mitmest erakogust. Osa illustratsioone on laenatud varem ilmunud kirjasõnast. Joonistusi on peale O. Konkova enda teinud kunstnikud Ljudmila Posti ja O. Konkova tütar Leontine Saksa. Värvitahvlitel on rohkesti kujutatud Leningradi Oblasti Põlisrahvaste Keskuse töötajate lavastusi rahvariietes, mis on sobitatud joonistatud ruumilise ja esemelise miljööga. Enamasti on rahvarõivad, samuti osa tarbesemeid, rekonstrueeritud nimetatud keskuses, s.t fotode või esemete põhjal valminud.

Tutvustatavate raamatute lõpuossa on paigutatud soovitatava kirjanduse loetelu, samuti kirjandusviited. Hak-

kab silma, et neis peaaegu puuduvad viimaste aastakümnete Eesti humanitaarteadlaste tööd, mis osutab kahtlemata Eesti ja Venemaa teaduskontaktide lõtvumisele. Näiteks isurite arheoloogia peatükis viidatakse uuemate allikate asemel muu hulgas Staliniaegsele vene keeles ilmunud Eesti ajaloo raamatule (Is, lk 231).

Kokkuvõtteks tuleks rõhutada tutvustatava kolmikteose mastaapsust – seda enam, et ulatusliku ülevaatega Ingerimaa kolme läänemeresoome rahva kohta on üsna hästi toime tulnud O. Konkova praktiliselt ainuautorina (v.a ingerisoomi raamat) – ja rikkaliku, kaunist kujundust, soovida tahaks vaid kõvu kaasi. Uustrükkide avaldamisel vajaksid mõningast täiendamist ja laiendamist eriti keele, rahvaluule ja ilukirjanduse peatükid. Teoses tuleks kasutada ka viimastel kümnenditel Eestis ilmunud kirjasõna. Kolmikteos on igati kasulik nii Ingerimaa asukatele kui ka naaberrahvastele. See on hea teabeallikas kõigile vene keelt mõistvatele Ingeri-huvilistele.

ENN ERNITS